

ז. קשרים

ארבעה סוגי קשרים התחברו באישיותו ובחייו של א.ב.ג., צמחו והסתעפו במהלך תולדותיו והתבגרותו, היפרו והעשירו את עולמו:

1. **הקשר אל משפחת מוצאו**, כולל משפחת בן גוריון הרחבה – דוד, אחיו ואחיותיו, וצאצאיהם,
2. **הקשר אל משפחתו-שלו**, רעייתו ברוריה וילדיו, נכדיו ומשפחותיהם,
3. **הקשר אל קיבוץ בית השיטה**, שהיה לו כחבל-הטבור,
4. **והקשר אל התרבות היהודית**, שהחל באהבתו הרומנטית לתנ"ך, ועם השנים שלח שלוחות אל מקורות אחרים של המסורת, אל ההיסטוריה היהודית ומדינת ישראל ותולדותיה, ואל כל אדם שיכול היה לקרב אותו אל כל אלה ולחזק את החיבור עמם.

בקשר שחיבר אותו אל התרבות היהודית במובנה הכולל הזה יעסוק הפרק הנוכחי.

המקורות

"ספר התנ"ך הוא הביוגרפיה האישית שלי" – נהג אריה לומר בכל מקום שבו התראיין או סיפר או כתב את תולדות חייו. דרך התנ"ך התחבר אל ההיסטוריה, הלשון העברית, הגיאוגרפיה והנופים, וממנו שאב את תפישותיו התרבותיות, החברתיות והפוליטיות. גם במסעותיו אל מחוץ לגבולות ארץ ישראל (בטיול ללבנון ולסוריה, למשל) נשא עמו ספר תנ"ך, ובכל מקום שהגיעו אליו ניסה לפענח את שם הישוב בהקשר תנכ"י מתאים. כמורה ומחנך, הדגיש בעקביות את יתרונו של הלימוד כשהחניכים מוצבים מול הנופים שבהם התרחשו המאורעות המסופרים. צפונית לבית השיטה, בראש גבעה, הוקם לימים "מצפה יוס ודוד" על שמם של שני חברים מהקיבוץ, ושם, כשכל גוף העמק פרוש סביבו, נהג אריה להרצות לכל מי שהביא איתו על המקומות הנשקפים מסביב ועל מה שקרה בהם – החל מספר שופטים התנכ"י ועד לקרבות שלפני קום המדינה ובמהלך מלחמת העצמאות. כך נהג גם בטיולים אחרים, כל מקום שהגיע אליו, עם כל חבורה שהגיעה איתו, ובכל פעם – התרגש מחדש. שומעיו (הרבים והשונים מאד) מעידים, כי התרגשותו היתה אמיתית, התלהבותו היתה מידבקת, ובקיאותו – משכנעת ומאירת עיניים. היו שכתבו אליו אחר כך והודו לו על החוויה הנדירה שהעניק להם. הזדהותו עם התכנים העתיקים היתה מלאה ועמוקה, ותחושת התחברותו אליהם – כחלוץ בגופו, כאחד המייסדים – טבעית ובלתי נשחקת.

את הצורך להרחיב ולחדור לשכבות נוספות של מקורות ישראל זיהה כאשר החל לעסוק בחינוך, וככל שעברו השנים גברה נטייתו זו והתחזקה בו התובנה, כי עגלת חייו של דור החלוצים אכן ריקה ממשען של תרבות ומסורת, וכי זהותם האישית והחברתית לא די לה בתוכן הסוציאליסטי שהביאו אל ההגשמה הציונית והקיבוצית, וגאולת הארץ והתחדשות העם זקוקות גם לבסיס היסטורי וגם לתכנים ממסורות העבר. ואריה, שגם בבית אמו וגם בתנועת הנוער ספג חינוך בלתי מתפשר באשר לחשיבות שבדוגמה האישית ובמופת ההגשמה העצמית, לקח – כמו תמיד – אחריות: יותר ויותר השקיע עצמו בלימודי המקורות, ומאחר

שלמסגרת השכלה פורמלית ומסודרת לא הגיע כל חייו, היה בעצם לאוטו-
דידאקט שמעולם לא אמר די.

כך הגיע והתחבר אל אנשים, שאיתר בהם – בצד הידע שרכשו – את הנכונות
לחלוק בו, ולהקריין משלהם על זולתם, הצמא לנתינתם. כיוון שהיתה בו הענווה
להכיר בחסריו-שלו, לא התקשה ביצירת קשרים עם מי שראה בו מורה ומכוון.
וכך הלך והרחיב את ידיעותיו, העמיק את בקיאותו וחייד את תובנותיו.
הוא לא היה היחיד בשטח, אבל נראה שהלהט שדחף אותו להעשיר, להרחיב,
להעביר את השפע שרכש לעצמו אל סביבתו ואל החברה שחי בה (גם במובנה
הצר – קיבוצו-שלו, וגם במובנה הרחב – התנועה הקיבוצית), בצירוף
ההתלהבות הטבעית שפעמה בו והלהט שבו העביר את מסריו – בזה לא היה לו
מתחרה. הוא היה ל"מר חגים" לא רק בגלל הידע והבקיאות, אלא גם – ואולי
בעיקר – בזכות נכונותו הבלתי-מתכלה לתת ממה שקנה לו לכל מי שמבקש
לקבל.

במשך השנים קשר קשרים רבים עם אנשים שראו בו מדריך ומוביל – מכאן,
ועם אנשים שמצאו בו תלמיד שואף-דעת ואחר כך ידיד ושותף – מכאן. ביניהם
גם רבנים והוגים דתיים. הוא השכיל להבחין בין צרות-האופקים הדתית –
ובעיקר המיסדית, לבין האמונה הרוחנית האישית, היצירתית. הפרסים שזכה
לקבל על מפעל הארכיון באו מראשי משרד החינוך הדתיים. נראה שגם הם
הבינו את חשיבות מפעלו מעבר להגדרתו כאדם חילוני – הגדרה שלא נסוג
ממנה מעולם, אך את משמעותה העשיר וגיוון מאד במשך הזמן. בשנותיו
האחרונות לא היסס להגדיר עצמו "אדם מאמין", אבל תמיד הקפיד להבהיר
בדיוק מה משמעותן של אמונותיו.
מכתבים רבים מאד נאספו בארכיונו האישי, אליו וממנו, והם משקפים גם את
היקפי ענייניו ודיעותיו וגם את פתיחותו ורוחב אופקיו.

דף קטן, בכתב-יד, נושא את התאריך ד' בסיוון ה'תשי"ח, ומופנה אל הרב
הראשי **אברהם שפירא**:

"הקשבתי הבוקר לראיון איתך אודות הפסיקה של בג"צ – אתה חזרת
ואמרת, כי לפי התורה אסור לרבנים לשבת עם אשה בגלל יצר הרע. אני מבקש
(מאד!) לדעת מפיד: היכן בחומש? היכן בתנ"ך? היכן במישנה? היכן בתלמוד?
נאמר כפסק-הלכה, או כהוראה, כמיצוות לא-תעשה – איסור זה?..
האם נשלח המכתב הזה? - תשובה עליו לא נמצאה.

ב-26.1.1971 כותב אליו יו"ט **לוינסקי**, חוקר הפולקלור הנודע, ומבקש
חומרים ותמונות על נושאים שבתחום עיסוקם של שניהם – אבלות, חגים וכו'.
כמו כן מסתבר ממכתבו, כי לוינסקי גם שלח לאריה חומר מפרי עטו, לצורך
פרסום באחד ה"ילקוטים". אריה החשיב מאד חילופי חומרים כאלה, וגם נהג
להזמין (בלבביות כנה) את מכותביו לבוא לבקר בארכיון שבבית השיטה (ואף
פעם לא שכח להדגיש, כי מדובר במקום השוכן בלב העמק – "ערך מוסף"
למבקר בצד העניינים-שברוח).

ב-11.6.81 הוא כותב אל הרב **ישראל הס**, רב הקמפוס של אונ' בר אילן:
"בזמנו, כאשר ספרך 'אמונה' ראה אור, ניהלנו בינינו התכתבות... יש לך
כשרון הסברתי למקורות ולהבאתם. למדתי מתוך פרקי עבודה שבלב 'כיסוי
להכנעה' – אף כי נדמה שפירושך בדיעבד. כי אחרי הכל אין לנו אף פסוק אחד
ואף מצווה אחת בתורה ובכל התנ"ך – למיצוה ולנוהג של כיסוי ראש...
"אני מכין 'ילקוט בר-מיצווה' למחנכי כיתות ז' בקיבוץ. יש בכונתי לכלול בו
פרק עיוני, להסברת: **מיצווה מהי**... לכן בקשתי ממך לעשות נסיון להיפגש,
בכדי שנברר לעצמנו סוגיה זו למטרתי שלי... כמובן שאני מזמין לבוא

לקיבוצי, ואז ההתרשמות והשיחה יהיו יותר צמודים ל'מראה עיניים' של המציאות הקיבוצית והחינוכית".

אל **מר חיים ליכט**, "מורי וידידי", הוא כותב כדי לדון במה שפסק רבי עקיבא באשר לפירושו של שיר השירים, בהקשר של הכנסתם למסגרת ההגדה של פסח הקיבוצית, והוא מרגיעו ומבטיח לו: "שום שימוש חריג בטקסט, שום פרשנות שרירותית... – לא נעשה בו. האם אין זה לגיטימי?...?" וגם כאן מסתיים המכתב בהזמנה לבבית אל "העמק היפה שלנו", להתארח בארכיון החגים.

לשר החינוך והתרבות **זבולון המר** הוא כותב (11.6.1990):
"אני מברך אותך על חזרתך לשולחן-עבודתך המוכר, של שר החינוך בישראל, על אף שאיני מזדהה עם הרכב הממשלה החדשה. הלוואי ויגלה משרדך, בזמן שפל ומתחים חמורים, אותה רוח של פתיחות וסובלנות, שורשיות ויצירתיות, כפי שפיעמה את עבודתך בשירותך החינוכי הקודם".

ולדני **מושקין**, מנהל מדור ההסברה של הקק"ל (29.4.90) הוא מציע, על סמך נסיונו שרכש כשליח המה' לתרבות ולחינוך בגולה, תכנית-עבודה בתחום גאולת הקרקע – נושאים שיש לעבד אותם לחינוך הנוער: הכנת מפת א"י, לימודי מקורות הנוגעים לעבודת האדמה, מצוות הנטיעות וייעור הארץ וכיו"ב.

אבל גם מ"עניינים קטנים" אין הוא מתעלם. במכתב להנהלת "אגד" בירושלים הוא מתלונן על נוהג שאימצו להם הנהגים בקו ירושלים-בית שאן לחנות פה ושם בפונדקים לאורך הדרך, ולאליץ את ציבור הנוסעים להמתין להם ללא הצדקה - ו"אני מצפה מכם לתשובה אחראית ומנומקת... אני מזכירכם: גם בבית שאן יש שירותים ויש מסעדה..."

ב-23.6.96 הוא שולח המלצה על המשורר **יהושע רבינוב**, איש קיבוץ גבת, כמועמד לקבלת פרס הנשיא על מפעל חיים:
"... הוא היה משורר-חלוץ. שיריו לא נכתבו בבית-קפה תל-אביבי. הם נכתבו אחר יום-עבודה בפלחה ובמטעים, בשפה עברית עשירה, עם בנות-קול מקראיות ובקצב איטי כבד של אדם המתנהל מאחרי המחרשה בשדה, משחר עד שקיעה. קשוב לאדמת ארץ יזרעאל שנענית לקצב נשימותיו בשדה, בהרמוניה שבין אדם לאדמה, בחילופי העונות, לשיח גרעין שנטמן בתפילה ויניב פרי. ובסיומו של יום העבודה בשדה ישב לשולחן עבודתו והתבטא בשיר... על סף פרידתו מארץ החיים, דומני שהוא זכאי להערכה ולברכת הדרך גם משר האומה, על שירותו וכתבתו – כמפעל חיים".
כך, אולי, רוצה היה אריה להיזכר אף הוא.

ביום השואה תשנ"ח הוא כותב ("בהרכנת ראש") **לירון לונדון**, ומשבח אותו על תכנית יחודית שהגיש: "אני מודה לך על רגישותך, על הביצוע ועל אפשרות להציץ לעולם הטרגי של ילדים יהודים בשואה, שנקלעו למבחני אמונה – ועמדו בהם".

ומיד אחר כך, במכתב ל**שמואל שניצר**, הוא מברך על "רגישותך לעיצוב מסורת חג, למועדים שנוספו ללוח היהודי-ציוני-ישראלי בימינו... צריך הרבה אמונה בישראל שאין ברירה ואין לאן לברוח...":

ל**גאולה כהן** הוא כותב (3.5.98) על האהבה לארץ ישראל ולמקורות ישראל, ומביע חשש, "האם השנאה למקורות א"י של תלמידי תיכון אינה בגלל שהזרם החרדי בממשלה הוא המבטא בחיי יום-יום, ובמעשה, באורחות החיים – את תרגומו וכפייתו, שמשניאה על הצעירים את אפשרות התייחסותם למקורות

אלה? אני רואה בתהליך זה, ובשנאה – טרגדיה היסטורית בלתי ניתנת לתיקון..."

במשך השנים עשה לו אריה גם לא מעט ידידים שאינם נושאי תואר, רבים מהם כאלה שבא עמם במגע כששיחרו לפתחו וביקשו את עצותיו. כותבים אליו **רן גולן** ממשמר העמק, **צבי שאר** מניגור, **מרדכי בן-צור**, **רחל חמדני-פן** מימית – ועוד רבים אחרים. הוא עצמו הקפיד להשיב לכותבים אליו, לעתים מאריך ולעתים מקצר, ונראה כי מעגל התעניינותו הלך והתרחב. כשפירסמה **דבורה עומר** את ספרה "אל ראש ההר" על ילדותו ונעוריו של דוד בן גוריון, כתב לה מכתב-תיקונים מפורט (שהיא הגיבה עליו במכתב ארוך לא-פחות, גדוש התנצלות וצער על שלא ידעה מראש שתוכל לקבל ממנו את הפרטים שטעתה בהם או חסרו לה). **ליוסי אסף** הוא שולח מכתב ארוך מאד, ובו הוא דן בבעיות בחינוך הנוער בקיבוץ ובקשיים ההולכים ומצטברים.

ארכיונו האישי מלא העתקי מכתבים ששלח גם לאנשים שלא הכיר אישית, אך ממה ששמע עליהם או מפיהם, או קרא מפרי עטם – חש צורך לחזק ולהזדהות, או – להפך – לבקר ולהוכיח. כל המכתבים האלה כתובים בלשון מתונה, רובם – ברוח טובה, ומכולם עולה גם ההכרה בערך עצמו – איש חלוץ ומגשים, בעל עקרונות וחזון, בקי ומבין בעניינים שהוא מעלה לדיון או לביקורת.

רבים עד מאד הם המכתבים שהגיעו אליו – בעיקר מרכזי התרבות והחגים בקיבוצים, ובכולם בולטת מאד הכרת התודה שהם רוחשים לו על נכונותו לעזור, ליעץ, להדריך ולכוון. קל להבין כמה סיפוק שאב מהם, ויחד עם זה – כמה התחזקה בו תחושת המחוייבות ליעוד שנטל על עצמו, וכמה החריפה הדאגה להמשך, ולמילוי מקומו – כשיאזל כוחו.

ולבסוף – מכתבו **לדוד לוי**, השר לשעבר (4.1.98):

"למר דוד לוי המכובד, חזק!
הקשבתי במתח ובעניין לדבריך. הם היו שקולים ועקביים כמו קו-לייזר, מאד לא מקובלים במציאות הפוליטית של השבועות האחרונים. היו בהם יושר, ערכים, אחריות – אנטייתזה לסחר-מכר שמילא את חללנו עד לבחילה. נהגת בהרבה אומץ-לב אישי ופוליטי, נורמה בלתי מקובלת במפלגותינו.

על כך אני משבח אותך ומברכך. אני מאמין שדיברת לליבם של רבים. חזק!"

וחתם: "קיבוצניק שכן".